

مریم داوودی

دانش‌آموخته کارشناسی ارشد فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه سیستان و بلوچستان

دکتر امیرحمزه سالارزایی

عضو هیأت علمی دانشگاه سیستان و بلوچستان

شبه‌سازی انسان در فقه شیعه

چکیده

علیرغم معرفی شبه‌سازی بعنوان پدیده‌ای نو باید گفت شبه‌سازی از آغاز حیات در سیاره زمین همواره رخ داده و نقش حیاتی در تکثیر موجودات بویژه در کشاورزی ایفا نموده است. اما با این حال کشف پدیده شبه‌سازی انسان از جمله علوم تجربی جوان و یکی از چالش‌های قرن حاضر است که ذهن بسیاری از اندیشمندان دینی و اخلاقی و متفکران عرصه‌های مختلف را به خود مشغول ساخته است.

کلونینگ انسانی در دین مبین اسلام براساس دیدگاه شیعه که مبتنی بر آیات و روایات، حکم عقل و اصل است فی نفسه به حکم اولی مانعی ندارد. زیرا بر اساس آیه «أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ» «أَأَنْتُمْ تَزُكُّونَهُمْ فَأَنْتُمْ أَبْطِلْتَهُمْ» (واقعۀ ۶۴-۶۳) کلون سازی با مفهوم آفرینش منافاتی ندارد و انسان علت مُعَدّه و فراهم‌کننده مقتضیات است و علت تامه در خلقت خداوند است. اما به حکم ثانوی عدم جواز و حرمت این عمل است زیرا این پدیده طبیعت انسان و روابط انسانی را متأثر می‌کند و در سطح وسیع اگر انجام شود نظام جامعه را مختل می‌کند و اسلام هرگونه دخالت در طبیعت انسان از هر طریق بجز روش‌های بهبود مشروع را منع می‌نماید و تحقیقات پیرامون شبه‌سازی تا زمانی که منافع آن بیش از مضرات آن است مشکلی ایجاد نمی‌کند. اما استفاده از سلول‌های بنیادی جنینی در جهت درمان حرام است چون این کار مستلزم جدا کردن قطعه‌ای سالم از بدن او و پیوند به دیگری است و نسخه بدل نفس محترمه است.

پژوهش این مقاله از نوع توصیفی، تحلیلی با بررسی اسناد (آیات روایات و نظرات فقها) کتابخانه‌ای اینترنتی می‌باشد.

کلید واژه

کلون، کلونینگ، سلول‌های بنیادین، وراثت، حرمت، عدم جواز، انسان، شبه‌سازی، درمان

مقدمه

پیشرفت دانش بشر در زمینه بیولوژی و بیوتکنولوژی تولید مثل در دو دهه اخیر به گونه‌ای غیرقابل تصور گسترش یافته‌است. همزمان با گسترش دانش بشری و دستاوردهای نوین آن در عرصه‌ی علوم تجربی مسائل پیچیده فقهی و حقوقی نیز خودنمایی کردند. شبیه‌سازی انسان، پدیده‌ای است که در سایر پیشرفت‌های بدست آمده در تولید جنین‌های آزمایشگاهی برای مقابله با برخی بیماریهای خاص در دنیای پزشکی مطرح شده است. و این در حالی است که جامعه جهانی درصدد ممنوعیت تولید انسانهای آزمایشگاهی است و همچنین این موضوع شخصیت‌های مذهبی ادیان مختلف را بر آن داشت تا مواضع دینی خود را بیان نمایند.

در جهان اسلام عالمان دینی درصدد فهم و چاره جویی و ابراز رأی خویش درباره این مسئله بر آمدند.

اکثر علمای سنی مذهب یک‌صدا شبیه‌سازی انسان را تحریم و علت آن را تغایر با مبانی فقهی و حقوقی بیان کردند اما فقها و صاحب نظران شیعه اکثرا بنا بر حکم اولی آن را مباح شمردند و علت آن را عدم نص در زمینه حرمت آن بیان کردند ولی بنا بر حکم ثانوی قائل به عدم جواز آن شده‌اند زیرا شبیه‌سازی انسان چه با هدف درمانی (CBR) و چه با هدف تولید و ساخت انسان (cpc) مفاسدی را به دنبال دارد.

تولید جنین به منظور کاربردهای پزشکی و درمانی بدلیل اینکه این کار منجر به از بین بردن جنین برای استفاده از اندامهای او میشود، خلاف شرع و عقل است و نسخه بدل، نفس محترمه است و نباید به عنوان ابزار تلقی شود و باید از روشهای جایگزین برای درمان بیماران بهره جست. گاه علوم انسانی و مطالعات فقهی اما کلونینگ با هدف ساخت انسانی (cpc) اگر چه فی نفسه و بنا بر اصل مباح است و نصی بر حرمت آن نداریم اما به دلیل ایجاد چالش‌هایی که در نسبت‌های خانوادگی و تشکیل خانواده، تنوع نسل و... فقها قائل به عدم جواز آن شده‌اند و آن را امری مخالف با فطرت قلمداد کرده‌اند و چون دین اسلام دین فطرت است پس از نظر اسلام نیز این پدیده را حرام دانسته‌اند.

کلیات

الف: مفهوم شبیه‌سازی (کلونینگ)

کلون از واژه‌ی یونانی (klon) به معنای شاخه‌ی کوچک‌تر که (twig) و جوانه یا نهال (slip) مشتق شده است (دائرة المعارف فلسفه را تلخیص) (the Rou tledge Encycl pcd of phil saphy)

واژه‌ی کلون نخستین بار برای توصیف جمعیتی از سلول‌های بدست آمده از تولید مثل و تکثیر یک سلول به کار برده شد که دارای کروموزومها و ژن‌های همانند هستند و از نظر ظاهری نیز مشابه یکدیگرند. و یکسان عمل می‌کنند.

واژه‌ی کلونینگ نیز به تبع ریشه لغوی خود به معنای جوانه زدن و تکثیر کردن است، که امروزه نوعاً آن را شبیه‌سازی خطاب می‌کنند. شبیه‌سازی در زیست‌شناسی عبارت است از تکثیر موجودات زنده بدون آمیزش جنسی، که موجودات حاصل نسخه‌های همانندی از موجود اولیه‌ای هستند که از آن حاصل شده‌اند. بر خلاف تولید مثل جنسی که موجود حاصل آمیزه‌ای از ویژگی‌های جنسی نر و ماده را دارد.

دانشمندان نیز آن دسته از موجودات جدید را "کلون" یا "شبیه" خطاب می‌کنند که از نظر ژنتیکی (وراثت) همسان باشند. (علی محمدی، شبیه‌سازی انسان، ص ۲۵)

در مهندسی ژنتیک، کلونینگ روشی برای تولید مثل نسخه‌های زیاد و همسان از یک شیء است. (مهندسی ژنتیک، انزوروسو، دیوید کوو ص ۶۸)

پس کپی برداری از مواد بیولوژیکی یک زن، یک سلول و یا یک موجود زنده برای تولید کپی‌های ژنتیکی همسان را شبیه‌سازی می‌گویند.

ب: چگونگی فرایند کلونینگ

در داخل همه‌ی سلول‌های بدن موجودات زنده یک یا دو هسته وجود دارد، که اطلاعات ژنتیکی (DNA) در درون آن یافت می‌شود که به واسطه این اطلاعات ژنتیکی موجود در سلول‌ها هر یک از سلول‌ها این توان را دارند که در صورت فراهم شدن شرایط و طی مراحل رشد و نمو به یک موجود زنده کامل تبدیل شوند (علی محمدی، شبیه‌سازی انسان، ص ۲۷) به این ترتیب که دانشمندان طی مراحل آزمایشگاهی خاصی یک سلول جسمی تمایز یافته مثلاً یک سلول پوست یا یک سلول استخوانی یا هر سلول غیرجنسی

دیگر را در مسیر ساخت یک موجود زنده کامل قرار می‌دهند تا در نهایت موجود جدیدی از همان‌گونه مورد نظر متولد گردد. به این صورت که محققان ژنتیک هسته یک سلول تمایز یافته را استخراج می‌کنند و آن را در درون سلول تخمک ماده بدون هسته می‌گذارند تخمک نوسازی شده تقسیم می‌شود و شروع به رشد می‌کند این سلول که از نظر توانایی همانند سلول تخم تولید شده از طریق تولید مثل جنسی است بعد از پنج روز به رحم یک زن منتقل می‌کنند تا به شیوه طبیعی تبدیل به جنین شود. (محمد تقی، جعفری، طرح ژنوم انسانی، ص ۱۳)

ج: تاریخچه شبیه سازی

شبیه سازی مصنوعی حیوانات در اواخر قرن نوزدهم در سال ۱۸۹۲ زمانی که دریش (Driesch) بلاستومری‌های یک رویان توتیا دریایی (۴-۲) سلولی را تفکیک و آنها را به دو یا چهار لارو کوچک‌تر اما کامل تبدیل نمود، آغاز شد. اصول این تکنیک در حال حاضر برای حیوانات از جمله پستانداران بکار گرفته شده است. اسپمان در سال ۱۹۳۸ شبیه سازی را بر روی سمندر آبی با موفقیت آزمایش کرد. در سال ۱۹۶۲ گوردن از طریق تزریق هسته سلول‌های اندوتلیال بچه قورباغه به داخل اوسیت‌های فاقد هسته قورباغه بالغ را شبیه‌سازی کرد و در سال ۱۹۹۷ اولین شبیه سازی موفقیت آمیز گوسفند (دالی) از طریق سلول‌های سوماتیک بالغ انجام شد. و تا کنون تعداد زیادی از پستانداران از جمله: گاو، موش، بز، خوک و اسب شبیه‌سازی شده‌اند (علی ناظمی، شبیه سازی انسان، ص ۴)

در سال ۲۰۰۶ یازدهم مرداد ۱۳۸۵ نخستین گوسفند شبیه سازی شده در خاورمیانه در تهران زاده شد و چند دقیقه بعد فوت کرد و هشتم مهر ماه دومین بره شبیه‌سازی شده ایرانی به همت پژوهشگران پژوهشکده رویان زاده شد و رویان نام گرفت و بر خلاف بره قبلی زنده ماند.

و اینک جمهوری اسلامی ایران دهمین کشور دنیا است که دارای این تکنولوژی و در عرصه تحقیقات سلول‌های بنیادی موفقیت‌هایی کسب کرده است. (حسن اسلامی، شبیه سازی انسانی از دیدگاه آیین کاتولیک و اسلام، ص ۶۵)

د: انواع شبیه‌سازی و اهداف آن

شبیه‌سازی مولکولی که برای نخستین بار در سال‌های ۱۹۷۱ تا ۱۹۷۳ مطرح گردید. دانشمندان به کمک این تکنیک می‌توانند نسخه‌های همسانی از یک مولکول DNA تولید نمایند به این صورت که ابتدا قطعه‌ای از مولکول DNA را که حاوی ژن مورد نظر است جدا می‌کنند و آن را به درون یک مولکول حلقوی DNA که حامل نام دارد وارد می‌نمایند تا یک مولکول نو ترکیب DNA تولید گردد که مولکول حامل ژن مورد نظر را به سلول میزبان منتقل می‌کند تا پس از تکثیر نسخه‌های متعدد و مشابهی تولید نماید که به اصطلاح می‌گویند ژن مورد نظر کلون شده است. این روش در درمان بسیاری از بیماری‌ها موثر بوده است. (براون، ت، الف، مقدمه‌ای بر کلون‌سازی ژن، ترجمه دکتر شیرین فرجادیان، شیراز- انتشارات دانشگاه علوم پزشکی شیراز، صص ۲ تا ۱۳)

نوع دیگر از کلون‌سازی، تولید سلول‌هایی که به لحاظ ژنتیکی یکسان هستند. و برای تولید کپی‌های متعدد و همسان از یک سلول منفرد بدن صورت می‌پذیرد، به این صورت که سلولی را از بدن جدا و در یک محیط آزمایشگاهی کشت می‌دهند که مجموعه‌ای از سلول‌هایی تولید می‌شوند که از نظر ژنتیکی مشابه سلول اصل هستند. و سلولی می‌گویند که در پژوهش‌های سلولی و تولید داروهای جدید استفاده می‌گردد. (حسن سالاری، شبیه‌سازی انسان، ص ۳۸)

در شبیه‌سازی سلولی و مولکولی، سلول‌های جنسی دخالت ندارند و سلول‌های کلون شده نمی‌توانند با رشد و نمو یک موجود زنده کامل را ایجاد کنند.

شبیه‌سازی ارگانیسمی در واقع کپی‌های همسان ژنتیکی کامل از موجودات زنده اعم از گیاه، حیوان، و یا یک انسان تولید می‌گردد که به آن شبیه‌سازی مولد نیز گفته می‌شود که از انواع آن شبیه‌سازی باکتریایی است، به این صورت که تقسیم یک مولکول باکتریایی در محیط کشت جمعیتی از باکتری‌های همسان و مشابه با باکتری نخستین تولید می‌گردد. پیوند گیاهی یا آپومیکسیس فرایندی است که کشاورزان و باغبانان برای تولید گیاهان مشابه با گیاه مورد نظر از آن بهره می‌گیرند.

پدیده دو قلو زایی که به صورت طبیعی در تولید مثل آدمی اتفاق می‌افتد نمونه‌ی دیگر از شبیه‌سازی ارگانیسمی به شمار می‌آید. این موارد همواره در طبیعت موجود بوده است. (روسو، انزو کوو دیوید، مهندس ژنتیک، ص ۱۰۸)

نوع دیگری از شبیه سازی تفکیک بلاستومری است که تخمک لقاح یافته در بدن موجود زنده یا در آزمایشگاه در بستر مناسب آزمایشگاهی شروع به تقسیم شدن می کند که نتیجه ی اولین تقسیم آن تشکیل دو سلول بلاستومری است که هر یک از آنها می تواند به یک موجود کامل تبدیل گردد. به این روش دو قلو سازی مصنوعی گفته می شود (ابوطالب صارمی، کلونینگ، ص ۲۰)

شبیه سازی پیوند هسته ای که هسته یک سلول جنسی ماده (تخمک) را خارج و هسته سلول سوماتیک را وارد آن تخمک می کنند و این تخمک که حالت بارور شده داشته و پیش رویان نام دارد را به درون رحم منتقل می نمایند تا موجود جدیدی تولید گردد. (حسن اسلامی، شبیه سازی انسانی از دیدگاه آیین کاتولیک و اسلام ص ۷۷)

شبیه سازی درمانی یا بیو مدیکال که روش به کار رفته دقیقاً مشابه شبیه سازی مولد است به این صورت که پس از تشکیل پیش رویان آن را به رحم منتقل نمی نمایند بلکه ۴ تا ۵ روز پس از تشکیل آن سلولهایی از آن استخراج می کنند که سلولهای بنیادین نام دارد. هدف از استخراج این سلولها، تولید بافت و اندامهای مختلف بدن و پیوند زدن این تولیدات به اندامهای معیوب یک فرد است. (ابوطالب صارمی، کلونینگ، ص ۲۰)

هـ کاربردهای شبیه سازی انسان

به طور کلی شبیه سازی انسان برای دو هدف کلی انجام می شود. تولید کودکی که از نظر ژنتیکی با یک فرد موجود همسان باشد. تولید رویانهای شبیه سازی شده جهت اهداف تحقیقاتی یا درمانی با طرح امکان عملی شدن شبیه سازی، هواداران آن مجموعه ای از استفاده ها و کاربردهای احتمالی این فناوری نوین زیستی را برشمرده اند، از جمله امکان داشتن فرزندان بیولوژیکی منتسب به خود برای زوجین نابارور، ممانعت از بروز بیماریهای ژنتیکی، رفع مشکل بیمارانی که مشکل تأمین عضو پیوندی دارند. (سالاری، شبیه سازی انسان، صص ۱۵۴ تا ۱۵۷)

جایگزین کردن همسر، فرزند یا هر یک از بستگانی که در حال مردن است یا این که قبلاً از دنیا رفته است، بدست آوردن فرزندی با ژنوتیپ دلخواه و مشخص، تکثیر گسترده افراد نابغه و سرشناس و یا افرادی که دارای خصوصیات ویژه ای بوده اند یا

هستند، چون اینشتین اگر چه برخی از این کاربردها دور از واقعیت به نظر می‌رسند اما بر اساس ادعایی که شده باید عملی باشد. (محمدی، شبیه‌سازی انسان، ص ۱۸۸)

شبیه‌سازی در فقه اسلامی

به‌طور کلی شبیه‌سازی انسانی برای تأمین دو هدف عمده انجام می‌پذیرد. شبیه‌سازی انسان به جهت درمان ۲- شبیه‌سازی انسان به منظور تولید مثل فردی مشابه فرد اولیه

الف: شبیه‌سازی انسان به جهت درمان در فقه اسلامی

کلونینگ یا شبیه‌سازی درمانی که به شبیه‌سازی جنینی نیز معروف است و هدف از انجام این کار استفاده از جنین شبیه‌سازی شده بعنوان منبع سلولهای پایه است نه تبدیل آن به یک انسان کامل.

در شبیه‌سازی جهت درمان همانگونه که قبلاً بیان شد تخمک بارور شده (پیش رویان)، (به منظور هدف ذکر شده) را به درون رحم منتقل نمی‌کنند. بلکه پس از ۴ تا ۵ روز از تشکیل جنین، سلولهایی از آن استخراج می‌کنند که سلولهای بنیادین (stem cell) نام دارد. سلولهای بنیادین سلولهای مادری هستند که از توان بالقوه‌ای برای تبدیل شدن به انواع سلولها را برخوردارند و درواقع هر سلول بنیادی اول آن که می‌تواند مشابه خودش را بسازد و دیگر آنکه می‌تواند به هر یک از ۲۱۰ نوع سلول مختلف بدن انسان تبدیل گردد.

هدف از استخراج این سلولها تولید بافت‌های مختلف بدن است تا این بافتها را به بیمارانی که دچار ضایعه تخریب سلولی هستند و سیستم ایمنی وی با این تولیدات سازگاری دارد پیوند زده شود. بنابراین بیماریهایی چون: دیابت، آلزایمر، سرطان و... با این روش قابل درمان هستند که این دستاورد گام بلندی در جهت استفاده از شبیه‌سازی در کاربردهای درمانی است. (محمود صادقی، همانند سازی انسان از نظر مراجع دینی، ص ۷۲)

اما ایرادی که بر این روش از مداوا وارد شده این است که این شیوه متضمن بوجود آوردن یک جنین انسان و سپس از بین بردن او برای بدست آوردن سلولهای بنیادی است. زیرا با توجه به آیات و روایات زندگی جنین دارای دو مرحله متمایز از هم می‌باشد. زندگی قبل از ولوج روح و بعد از آن. **أَنجَلَفَكَ خَدَاوَنَخَلَمِي قَتَلَايَلَانِسَا** **أَنَّ مِّن سُلَالَةٍ**

ن مِ طِينٍ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً قَرَارِ مَكِينٍ... ثُمَّ أَنْشَأْنَا لَهَا قَلْبًا آخَرَ...» (مومنون / ۱۲ تا ۱۴) که دلالت بر آن دارد.

بنابراین اگر جنین بعنوان یک انسان حقوقی در مراحل اولیه خود تلقی شود بنا بر عقیده مشهور فقهای شیعه و گروهی از فقهای سنی مذهب از بین بردن آن حرام است. زیرا اگرچه جنین در این مرحله (قبل از ولوج روح) دارای حیات نباتی است ولی این فقها معتقدند که تکون انسانها از زمان استقرار نطفه در رحم آغاز می‌شود و میان مرحله نطفه با مراحل بعدی به لحاظ حکم تکلیفی یعنی حرمت از بین بردن جنین تمایزی نیست. (ناصر مکارم شیرازی، بحوث فقهیه مهمه، ص ۲۸۶) و مؤید گفتار خود را قرار دادن دیه بر از بین بردن جنین در تمام مراحل آن در روایات می‌دانند و نیز بکار بردن واژه‌ی قتل و محروم کردن مادر از ارث در صورتی که جنین خود را سقط کرده باشد در روایات دلالت بر حرمت این عمل دارد. مثل روایتی از ابی عبد الله (علیه السلام) از امیر المؤمنین علی (ع): «لَجَعَةَ ذِيَةِ الْجَنِينِ مَأْتِنَارًا وَ لِحَجَةَ نَفْسِهِ الْمَرْجُ إِلَى أَنْ يَكُونَ جَنِينًا خَمَلًا جَزَاءً إِذَا دَفِنَ كَجَنِينًا قَبْلَ أَنْ يَمْلُجُ الرُّوحُ مِائَةَ دِينَارٍ وَ الْمِائَةُ دِينَارٌ خَمْسَةُ أَجْزَاءٍ: لِلنُّطْفَةِ خُمْسَ الْمِطَّةِ هَيْزِينَ رَأْرًا وَ لِلْعَلْقَةِ خَمْسَةَ الطُّرْبَعِينَ دِينَارًا وَ لِلْمِضْغَةِ ثَلَاثَةَ إِخْمَاسِ الْمِائَةِ دِينَارًا وَ لِلْعِضَّةِ أَرْبَعَةَ إِخْمَاسِ الدِّيَةِ مِائِينَ رَأْرًا إِذَا فَكَّسَى لِلْمَرْجُ كَأَنَّ لَهُ هَيَّةَ نَارٍ كَامِلَةٍ...» «دیه جنین صد دینار قرار داده شده و نطفه تا رسیدن به مرحله جنین پنج جزء شده است، پس دیه جنین کامل پیش از دمیده شدن روح در آن صد دینار است پس برای نطفه خمس صد دینار یعنی بیست دینار، برای علقه چهل دینار، برای مضغه شصت دینار، برای عظم هشتاد دینار و وقتی که گوشت روئیده باشد صد دینار است...» (محمد حسن نجفی، جواهر الکلام، ج ۴۳، ص ۳۵۶)

عن ابی عبد الله (علیه السلام): «فِي إِمْرَأَةٍ شَرِبَتْهَا فِي حَامِلٍ لِيُطْرَحَ هَلْدًا فَالْقَتُّ وَ لَهَا قَالَ: إِنْ كَانَ لَهُ عَظْمٌ قَتَبَ عَلَيْهِ اللَّحْمُ وَ رَشَقَ لَهُ الْعِهْمُ أَوْ لِيَصَ فَإِنَّ عَلَيْهَا دِيَةَ تَسْلَمُهَا إِلَى أَبِيو فُلَانٍ كَانَ جَنِينًا عُلْقَةً مِضْغَةً فَإِلَيْهَا أَرْبَعِينَ دِينَارًا أَوْ غَرَّهُ تَسْلَمُهَا إِلَى أَبِيهِ، قَلْبُهُ لَا تَتَرَّ مِنْ هَلْدٍ مِنْ دِيَّتِهِ، قَالَ: هَلْدًا قَتَلْتَهُ» (محمد ابن حسن طوسی، الاستبصار، ج ۴، ص ۹)

بنابراین در صورتی که بین افراد بیولوژیکی و واقعی تفاوتی قائل نباشیم این گونه به نظر می‌آید که بنابر نظر این گروه از فقها از بین بردن جنین برای بدست آوردن سلولهای بنیادی جنایت عمده‌ای و قطعاً حرام است.

یوسف قرضاوی مفتی مصر در این باره گفته است: «اگر مقصود از شبهه‌سازی انسان برای جدا کردن قطعه‌ای سالم از بدن او و پیوند به دیگری است این عمل حرام است و به هیچ وجه جایز نیست زیرا نسخه بدل، نفس محترمه است. اما اگر مقصود این است که اعضای معین از بدن (مانند قلب، کبد و...) شبهه‌سازی شوند و برای درمان بیماران از آنها استفاده شود، دین خدا این عمل را می‌پذیرد.» (علی محمدی، شبهه‌سازی انسان، ص ۴۴۳)

آیت الله سید محمد حسین فضل اگر چه اصل شبهه‌سازی را جایز می‌داند اما در مورد اینکه جنین شبهه‌سازی شده را نابود کنند تا از اعضای آن استفاده کنند حکم به حرمت داده است. (همان، ص ۴۵۶).

علمای دیگر شیعی چون مرحوم علامه جعفری، آیت الله موسوی بجنوردی، آیت الله مکارم شیرازی هشدار داده‌اند که اگر به انسان‌های کلون شده به عنوان بانک اعضا نگاه شود این کار قتل نفس و خلاف شرع است. (سالاری، شبهه‌سازی انسان، ص ۱۱۴)

اما با توجه به اینکه اکثر دانشمندان سنی مذهب و برخی از فقهای شیعه بین دو مرحله بارداری، قبل از ولوج روح و بعد از آن که همان چهار ماهگی است تفاوت‌هایی قائلند و سقط جنین قبل از ولوج روح را چه به طور مطلق و چه با بودن عذر جایز می‌شمارند. (عبد الکریم زیدان، المفصل فی احکام المراه و بیت المسلم، ج ۳، صص ۱۲۳ - ۱۲۲)

پس از بین بردن جنین شبهه‌سازی شده برای استفاده از اعضای او بلا اشکال است. اما این سخن را وقتی می‌توان بیان کرد که اصل شبهه‌سازی انسان در جهان اسلام امری پذیرفته شده باشد. حال آنکه تمام علمای سنی مذهب و گروهی از علمای شیعه اصل عمل شبهه‌سازی را حرام می‌دانند و نوبت به تولید جنین و از بین بردن آن نمی‌رسد.

اما آنچه از آیات و روایات برداشت می‌شود این است که تکون انسان از زمان استقرار نطفه در رحم آغاز می‌شود. آنجا که خداوند می‌فرماید: «... ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ...» (مؤمنون / ۱۲ تا ۱۴) و نیز شیخ صدوق یکی از فقهای بزرگ شیعه در این باره می‌گوید: «... النَّطْفَةُ وَقَعَتْ فِي الرَّحْمِ لِيُ غَلَقَتْ ثُمَّ الْهَيْئَةُ لِإِنَّ اللَّهَ أَنْ النَّطْفَةَ إِذَا

وَقَعْتُرْغَيْهٖ رَحِمٌ لَمْ يَخْلُ مِنْهَا شَيْءٌ...» (ابن بابویه قمی، من لا یحضره الفقیه، ج ۱، ص ۱۴۸). بنابراین در شبیه‌سازی به جهت درمان از آنجا که تخمک لقاح یافته یا پیش رویان به درون رحم منتقل نمی‌شود تا نطفه مستقر نامیده شود. بنابراین مقررات مربوط به سقط جنین را شامل نمی‌شود. پس استفاده از سلولهای بنیادین آن برای پیوند اعضا و استفاده پژوهشی از آن بلا اشکال به نظر می‌رسد.

بنابراین از نظر فقه اسلامی جنینی که هنوز در مرحله اولیه وجود دارد و به رحم مادر انتقال نیافته است چه به روش SCNT و چه با IVF بوجود آمده باشد، پیش از انتقال به رحم هیچ یک از احکام شرعی از قبیل وجوب حفظ و حرمت تزییع بر آن مترتب نمی‌شود و استفاده پژوهشی و استخراج سلولهای بنیادین آن پیش از انتقال به رحم مادر جانشین اشکالی ندارد. (محمود صادقی، همانند سازی انسان از نظر مراجع ادیان آسمانی، صص ۸۸ - ۸۷) اما این دیدگاه دچار خدشه است زیرا در آئین نامه‌ی اجرائی اصول اخلاقی در پژوهش‌های علوم پزشکی مرکز مطالعات و تحقیقات اخلاق پزشکی، وزارت بهداشت شبیه‌سازی برای اهداف تحقیقاتی ممنوع اعلام شده و آمده که تولید انسان بامقاصد پژوهشی ممنوع است. (<http://mehr.tams.a.Ir/code.asp>)

با توجه به مطالبی که بیان شد می‌توان اینگونه نتیجه گرفت که از بین بردن جنین حاصل از کلونینگ برای پیوند اعضای او به شخص بیمار امری مخالف با اخلاق و سنت است با توجه به اینکه سلولهای بنیادین برای معالجه بیماران را می‌توان از راههای دیگر چون استفاده از سلولهای بنیادین موجود در مغز استخوان افراد بالغ که می‌توانند به سلولهای خاص قلب، پوست یا اعصاب تبدیل شوند و مسأله رد پیوند به جهت استفاده از سلولهای خود شخص کاملاً منتفی است.

بند ناف نیز سرشار از سلولهایی است که اگر ذخیره شوند در صورت بیماری شخص می‌توان از آن بهره جست.

ب: شبیه‌سازی انسان به منظور تولید کودک (cpc) در فقه اسلامی

در حال حاضر کشوری را نمی‌توان یافت که با تصویب قوانین یا آیین نامه‌های خاصی، شبیه‌سازی dpcc مجاز اعلام کرده باشد؛ بلکه نوعاً در بیشتر کشورهای دنیا قوانینی در زمینه ممنوعیت شبیه‌سازی cpc وجود دارد.

کشور ما در زمینه شبیه‌سازی انسان قوانین حقوقی مشخصی وجود ندارد اما مراجع و علمای حاضر نظرات خود را پیرامون شبیه‌سازی مطرح کرده‌اند.

دانشمندان سنی یک صدا کلونینگ انسان را حرام اعلام کردند، مجمع اسلامی الازهر که بالاترین مرجع دینی اهل تسنن به شمار می‌رود، شبیه‌سازی انسان را حرام اعلام کرده است و بیان داشته است شبیه‌سازی انسان از لحاظ شرعی مثل این است که کسی شراب بسازد و یا از قانون علمی برای یک نتیجه مفسد استفاده کند.

اتحادیه عرب و سازمان کنفرانس اسلامی اخیراً با صدور بیانیه‌ای مخالفت صریح خود را با پروژه شبیه‌سازی اعلام کردند. مجمع بررسی اسلامی کسانی را که فناوری شبیه‌سازی را بر روی انسان انجام می‌دهند، محارب دانست. (حسن اسلامی، شبیه‌سازی انسانی از دیدگاه آئین کاتولیک و اسلام، ص ۲۰۲ و ۲۰۰)

اما از دیدگاه اکثر فقها و صاحب نظران شیعه کلونینگ انسانی بر اساس آیات و روایات فی نفسه و به عنوان اصل اولی جایز است زیرا انسان در این پدیده با توجه به رشد علمی فقط فراهم کننده مقتضیات است نه اینکه انسانی را خلق کند اما به عنوان حکم ثانوی و در سطح گسترده چون مغایر با مبانی فقهی و حقوقی اسلام است حکم بر حرمت این عمل داده‌اند که دلائل جواز حکم اولی و حرمت حکم ثانوی فقهای شیعه را ذیلاً می‌آوریم.

حکم اولی صاحب نظران شیعه در ارتباط با کلونینگ

کلونینگ انسانی در دیدگاه اکثر فقها و دانشمندان شیعه به دلیل نبودن نصی که دال بر حرمت این عمل باشد و بنابر قاعده «كُلُّ شَيْءٍ لَّكَ حَلَالٌ حَتَّى تَعْلَمَ أَنَّهُ حَرَامٌ بِعَيْنِهِ فَتَدَعُهُ» (حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۲، ص ۶۰) و بنابر اصل اباحه فی نفسه بلا اشکال است و آن را چیزی شبیه قلم زدن در عالم گیاهان می‌دانند که در طبیعت اتفاق افتاده است و بیان می‌دارند که عالم طبیعت را خداوند بگونه‌ای آفریده است که انسان در آن به تکاپو پرداخته به رشد علمی و کمال برسد و کلونینگ انسانی یکی دیگر از پدیده‌های علمی و دستاورد رشد علمی بشر است که فی نفسه هیچ اشکالی ندارد و با باورهای دینی و مفاهیم اسلامی ناسازگاری ندارد و در این مورد به آیاتی از قرآن استناد می‌کنند. آنجا

که خداوند می‌فرماید: «وَلَقَدْ خَلَقْنَا لَدِ انَّ مِنْ سَلَالَةٍ مَطِيٍّ بَيْنَ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفِقِي فِي قَرَارٍ مَكِينٍ... ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا رَاحَةً فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنَ لَخَالِقِينَ» «و همانا ما آدمی را از گل خالص آفریدیم پس آنگاه او را نطفه گردانیده و در جای استوار (صلب و رحم) قرار دادیم... پس از آن (به دمیدن روح پاک مجرد) خلقتی دیگر انشاء نمودیم. آفرین به قدرت کامل بهترین آفریننده» (مؤمنون/۱۲ تا ۱۴)

این گونه بیان کرده‌اند که شبیه‌سازی آنگونه که پاپ اعظم بیان داشته است دخالت در کار خدا و حیات بخشیدن نیست با توجه به اینکه بیان شده انسان در عالم جنینی دارای دو نوع حیات است یکی حیات نباتی و دیگر حیات انسانی که همان نفس ناطقه یا روح است. انسان در شیوه کلونینگ فقط مقتضیات حیات را فراهم می‌کند و از مخلوق خدا، مخلوق دیگری ساخته می‌شود و روح را خداوند می‌دهد. (محمد جواد یوسفان، شبیه‌سازی از دیدگاه اسلام، صص ۱۱۱ و ۱۱۵) و در این مورد به آیه ای دیگر از کلام خدا استناد شده آنجا که می‌فرماید: «أَقِمَّ آيَاتَنَا مَ شَحْنُ، لَمَّا نَتَّ تَزْرَعُونَهُ أَمْ نَحْنُ لُزَّارِعُونَ» «آیا ندیدید تخمی را که در زمین کشتید آیا شما (از خاک) آن تخم را رویانیدید یا ما رویانیدیم؟» (واقعه/۶۴ - ۶۵) در این آیه انسان علت معده شمرده شده یعنی انسان مقدمات حیات نباتی را فراهم می‌کند، زمین را شخم می‌زند، تخم را می‌کارد و آبیاری می‌کند اما در اصل علت تامه اراده خداوند است که گیاه را می‌رویاند نه انسان. همانگونه که استاد مطهری در این زمینه با استناد به همین آیه بیان داشته است: «اگر بشر روزی چنین توفیقی حاصل کند (قانون خلقت جانداران را کشف کند و تمام شرایط و اجزای مادی ترکیب موجود زنده را بدست آورد و عیناً نظیر ماده زنده طبیعی را بسازد) از نظر کشف علمی کار مهمی کرده است، ولی از نظر دخالت در ایجاد حیات به همان مقدار دخالت دارد که پدرومادر از طریق تناسل در ایجاد حیات فرزند دخالت دارند و یا کشاورز در ایجاد حیات دانه‌های گندم دخالت دارد در هیچ یک از این موارد، انسان خلق‌کننده نیست، فراهم‌کننده شرایط قابلیت یک ماده برای حیات است.» (مرتضی مطهری، مقالات فلسفی، ص ۵۵)

آیت الله سید محمد حسین فضل الله اصل شبیه‌سازی را جایز می‌داند و آن را خلقت از عدم نمی‌شمارد و نشانه ای از استعداد انسان در کشف قوانین و نظام‌هایی می‌داند که خداوند در عالم خلقت گذاشته است. (محمد جواد یوسفان، شبیه‌سازی از دیدگاه اسلام، ص ۱۲۱)

آیت الله مکارم شیرازی: شبیه‌سازی انسان از نظر عنوان اولی: « اصل اباحه است چون آیه و روایت و اجماع و دلیل عقلی بر حرمت شبیه‌سازی نداریم و از مسائل مستحدثه است.» (http://www.makaremshirazi.org)

آیت الله معرفت با اشاره به آیات فراوانی از قرآن کریم که بهره‌گیری از طبیعت را برای انسان مجاز شمرده است بیان می‌دارد: « شبیه‌سازی استفاده از روش‌های موجود در طبیعت و فعال کردن همان شرایط موجود در طبیعت است. خداوند متعال در قرآن کریم گفته است که انسان می‌تواند تسخیرکننده‌ی عالم باشد و در جایی دیگر از بهره‌گیری انسان از طبیعت یاد می‌کند و آن را نیز متعلق به خود می‌داند. « (علی محمدی، شبیه‌سازی انسان، ص ۴۶۸)

از طرفی دیگر عده‌ای از فقها بیان داشته‌اند؛ قرآن منشاء ایجاد انسان را منحصر به نطفه نمی‌داند، بلکه قبل از نطفه خاک است: «و من آیاته ان خلقکم من تراب...» (روم / ۲۰) چه بسا روزی انسان همین سلولها را از خاک کشف کند و روایاتی که در علایم آخر الزمان آمده است که تصریح می‌کند بشر به آنچه دلش می‌خواهد دست خواهد یافت بجز مرگ به این حقیقت تأکید می‌کند. (آیت الله عز‌الدین به نقل از مجله کاوشی نو در فقه اسلامی، شماره ۴۶ سال ۱۳۸۵، ص ۳۴ - ۳۳) و با استناد به روایتی از رسول الله (ص) که فرمودند: «ان الجنایق من النفلان: سان وَ هُ یَخْرُجُ مِنْ مِیْعِ جَسَدِهِ» (حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۳، باب ۲، ص ۱۸۰) یعنی منشا جنایت جان آدمی است و آن از همه اعضای بدن بیرون می‌آید. بیان شده است که ماده بوجود آورنده‌ی نطفه در تمام بدن وجود دارد. (آیت الله بیات، به نقل از نشریه ایران، شبیه‌سازی از نگاه اخلاق و شرع در جدیدترین اظهار نظر مراجع، ۸۱/۱۰/۲۰)

حکم ثانوی صاحب نظران شیعه در ارتباط با شبیه‌سازی انسانی

از نظر اسلام به هر وسیله و روش جهت نیل به هدف پذیرفتنی نمی‌باشد. در مورد مهندسی ژنتیک نیز مهمترین قاعده احراز از هر چیزی است که طبیعت انسان و روابط انسانی را متأثر می‌کند و خلاف فطرت انسانی است دخالت در طبیعت انسان از هر طریقی بجز روشهای بهبود مشروع را منع می‌نماید. (عبد‌العزیز ساجد نیا، نگاه اسلام پیرامون شبیه‌سازی، ص ۴۸)

در کلونینگ انسانی به منظور cpc دیدگاه فقهای شیعه اگر چه بر اساس اصل اباحه و آیات و روایات و دلیل عقل حکم اولی مباح بودن این عمل است اما به دلیل اینکه این پدیده خلاف فطرت آدمی است و پیامدهای منفی آن و تأثیر آن بر جامعه و افراد فقها و صاحب نظران شیعه به عنوان حکم ثانوی، حکم به عدم جواز آن داده‌اند. از جمله پیامدهای منفی آن:

۱- شبیه‌سازی با اصل تنوع منافات دارد

خداوند جهان طبیعت را بر اساس قاعده تکثیر خلق کرده است زیرا می‌فرماید: «و من آیاته... و اختلاف السننکم و الوانکم...» «یکی از آیات قدرت الهی، اختلاف زبان‌ها و رنگ‌های شما آدمیان است» (روم / ۲۲) «... وَ جَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا...» «و آنگاه شعبه‌های بسیار و فرق مختلف گردانیدیم تا یکدیگر را بشناسید» (حجرات / ۱۳) در می‌یابیم که حکمت خداوند برای حفظ نظام طبیعت تنوع انسان‌هاست و شبیه‌سازی باعث می‌شود که انسان‌ها از هم باز شناخته نشوند. مثلاً در امور جنایی نتوانیم مجرم اصلی را تشخیص دهیم که موجب اختلال در نظام طبیعت و جامعه می‌شود. (حبیب الله رحیمی، شبیه‌سازی درمانی، رویکردهای اخلاقی، فقهی و حقوقی، اخلاق زیستی، ص ۵۳)

آیت الله سید کاظم حائری بیان داشته است: «شبیه‌سازی در صورتی که به شکل وسیع به کار گرفته شود به دلیل عدم امکان بازشناسی خریدار از فروشنده خواهان از خواننده در شهود، ستمگر از ستم‌دیده و مانند آن در عقود، ایقاعات و جنایات و غیره حتماً به اشکال نظام می‌انجامد، پس لازم می‌آید که به سبب این لازمی باطل، این کار در سطح وسیع آن تحریم شود. (علی محمدی، شبیه‌سازی انسان، ص ۴۷۴)

۲- شبیه‌سازی انسان و نسبت خانوادگی

شبیه‌سازی cpc نسبت‌های خانوادگی را با چالش بسیار جدی و ویژه ای رو به رو می‌کند و جایگاه این افراد در میان خانواده مبهم است زیرا جامعه شناسان خویشاوندی را مجموعه‌ای از پیوندها و وصلت‌ها معرفی می‌نمایند. (ریوبر کلود، درآمدی بر انسان شناسی، ص ۹۲)

خداوند در قرآن می‌فرماید: (وَ هُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَ صَهْرًا) «او خدائی است که از آن (نطفه) بشر را آفرید و بین آنها خویشی و نسب و بستگی ازدواج قرار داد» (فرقان / ۵۴)

که دلالت دارد بر اینکه از نظر اجتماعی رابطه‌ی نسبی فرد با پدر و مادر و دیگر بستگان، نشانگر هویت اوست و از نظر شرعی و حقوقی تعیین‌کننده‌ی بسیاری از حقوق و تکالیف خانوادگی مانند محرومیت، حرمت، نکاح، توارث و حق نفقه و حضانت است و شبیه‌سازی آن روابط طبیعی و قانونی را بر هم می‌زند (علی محمدی، شبیه‌سازی انسانی، ص ۳۴۷) در تعیین والد کودک شبیه‌سازی شده نظرات مختلف است. گروهی بر اساس آیه «أُمَّهَاتُهُمْ لِلرَّائِي وَ كَدَّ نُهُمْ» «مادر ایشان جز آنکه آنها را زاییده نیست» (مجادله / ۲) صاحب رحم را مادر کودک می‌دانند زیرا گوشت و خون جنین از صاحب رحم شکل گرفته است.

در مقابل برخی معتقدند که نسبت به کسی ملحق می‌شود که اجزای ژنتیکی و سلول حیاتی اولیه از آنهاست. یعنی اگر سلول سوماتیک از زن باشد کودک CPC تنها مادر دارد و اگر از مرد باشد کودک پدر دارد و می‌توان صاحب رحم را مادر رضاعی او گفت و اگر صاحب رحم و تخمک دو زن متفاوت باشند می‌توان دو مادر برای کودک فرض کرد. (حسن اسلامی، شبیه‌سازی انسانی از دیدگاه آیین کاتولیک و اسلام، ص ۵۲۴)

گروهی از فقها مانند آیت الله مکارم شیرازی فرد شبیه‌سازی شده را فاقد نسب و یکی از دلایل حرمت این عمل می‌دانند (ابوالقاسم علیان نژادی، دیدگاه فقهی آیه الله مکارم شیرازی در مسئله شبیه‌سازی، ص ۲۵)

گروهی از فقها معتقدند که نسب امری عرفی است و باید دید عرف فرد شبیه‌سازی شده را به چه کسی نسبت می‌دهد. (ابوالقاسم گرگی، به نقل از حسن سالاری شبیه‌سازی انسان، صص ۱۲۰ - ۱۱۹)

در هر حال بنا بر نظر فقها در صورت مشخص نبودن پدر و مادر حقیقی کودک مسائل جدیدی در ساختار خانواده شکل خواهد گرفت که به روابط خانواده تأثیرگذار خواهد بود که باعث چشم پوشی از این فناوری می‌گردد اما آنچه مسلم است این دلیل نمی‌تواند علت حرمت کلون سازی باشد زیرا روابط نسبی آن پدیده مشخص است.

۳- کلون سازی و خانواده

از نظر اسلام، ازدواج پیمانی مقدس است که به موجب آن زن و مرد مسؤولیت تشکیل خانواده و آوردن فرزند را به عهده می‌گیرند. خداوند می‌فرماید: «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا...» (روم/۲۱)

بی‌شک فرزندان برای رشد و تربیت و کمال انسانی خود به کانون گرم خانواده نیازمند است.

همانند سازی انسان دخالت و نقش مرد را از جریان تولید مثل انسان حذف و زمینه را برای تولید مثل بدون نیاز به تشکیل خانواده را فراهم و در صورتیکه این روش رایج شود نظام خانواده متزلزل خواهد شد. (محمود صادقی، همانند سازی از نظر مراجع ادیان آسمانی، ص ۸۳) و راه برای عدم تشکیل خانواده و عدم تحمل مشکلات آن و روی آوردن به طرق نامشروع اشباع غریزه جنسی و قناعت کردن به شبیه‌سازی برای کسب فرزند باز می‌کند. (مکارم شیرازی به نقل از علی محمدی، شبیه‌سازی انسان، ص ۴۶۱)

۴- احتمال بروز بیماری در افراد کلون شده

در حال حاضر آثار طبیعی همانند سازی انسان ناشناخته است، احتمال بروز اختلالات جسمی و روانی در کلون‌ها بسیار زیاد است. مطابق گزارش‌های منتشر شده بسیاری از حیواناتی که تا کنون شبیه‌سازی شده‌اند از نظر جسمی با مشکل روبه‌رو هستند از جمله مشکلات مربوط به سن این موجودات است چون از DNA انسان بالغ کلون می‌شوند عمری کوتاه دارند. علاوه بر آن شبیه‌سازی دراز مدت ممکن است موجب کاهش تنوع ژنتیکی انسان و در نتیجه بروز بیماری‌های فراگیر و مرگبار می‌شود بنابراین برای حصول فوائد اندک نمی‌توان از نظر فقهی آن را تجویز کرد.

گذشته از آن نیز این عمل مادران جانشین را در معرض خطرات جسمی فراوان قرار می‌دهد که صرف نظر از سایر دلایل با توجه به ادله‌ی فراوان مربوط به احترام و لزوم حفظ نفس از هلاکت این مشکل به تنهایی می‌تواند مانع تجویز همانند سازی انسان

شود زیرا بر طبق آمار کلونهای حیوانی ۹۵٪ از جنین‌هایی که به مادران جانشین انتقال داده شده یا حیات آن‌ها در مرحله اولیه متوقف یا در مراحل بعد سقط شده‌اند و طبق برخی از گزارشها منجر به مرگ تعدادی از آنها شده است (محمود صادقی، همانند سازی انسان از نظر مراجع ادیان آسمانی، صص ۸۶ - ۸۵)

پایان سخن

به هر حال آنچه فقها و دانشمندان اسلامی بر آن اتفاق نظر دارند این است که این پدیده خلاف فطرت و طبیعت است و تجربه نشان داده است که هرگونه انحراف از مجاری طبیعی با مشکلات متعددی همراه خواهد بود. آیت الله مکارم شیرازی بیان داشته‌اند که «دور شدن از مسیر طبیعی تولد فرزند یعنی آمیزش جنسی زن و شوهر و ترکیب دو نطفه با هم و روی آوردن به مسأله شبیه‌سازی نیز به یقین عوارض نامطلوبی دارد. اگر ضرورتی برای این کار وجود داشت، تحمل آن عوارض عاقلانه بود. با نبودن ضرورت آیا پیمودن این راه پر خطر که زیان‌های اخلاقی، عاطفی، اجتماعی و بهداشتی دارد عاقلانه است؟»

علامه ذوالفنون حسن زاده آملی در پاسخ ژان میشو معاون کمیته‌ی ملی اخلاق پزشکی فرانسه، که از خلق انسان با روش‌های نوین تولید مثلی (شبیه‌سازی انسان) پرسیده بود، فرمود: «و آن راهی را که جناب عالی اشاره فرمودید، خلاف طبیعت است؛ یعنی خلاف قانون طبیعی است. شرع ما هم این را امضا نمی‌فرماید و خلاف طبیعت انسان، انسان ساخته نمی‌شود. خلق انسان باید مناسب طبیعت باشد. آن روش، خلاف فطرت است و دین، دین فطرت است.» (محمد شفیعی، راز خوشبختی، ص ۸۶)

حجت الاسلام احمد مبلغی رئیس پژوهشکده‌ی فقه و حقوق تنها دلیل حرمت شبیه‌سازی را مخالفت با فطرت انسانی قلمداد نموده و بیان داشته است «علت منع جهانی همانند سازی انسان مخالفت داشتن با فطرت انسانی است و از آنجا که نمی‌توان مخالف فطرت عمل کرد این کار حرام است» (نشریه اعتماد، شبیه‌سازی انسان، ۸۴/۱۰/۱۵)

نتیجه

هم اکنون که بحث از بهسازی ژنتیک و شبیه‌سازی مطرح است بهترین تصمیم این است که در برابر آن مقابله کنیم و به تعبیری نبایستی فریفته‌ی ایده طراحی فرزندان از این راه گردیم و مطمئن باشیم که دستکاری در نظم عالم، عواقب غیر منتظره‌ای برای ما خواهد داشت و این مسئله در تاریخ نیز تجربه شده است؛ بیماریهای نو ظهوری مثل ایدز، سارس، جنون گاوی و... برخی از تجربه‌های تلخ آدمی است که همگی بعلت فزون خواهی او و همچنین دستکاری در نظم طبیعی عالم حاصل شده است. بر اساس آیات قرآن «وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مَخْطُوعَةٍ» (مومنون ۱۲) شاید بتوان ادعا کرد تولید مثل انسان فقط منحصر به آمیزش جنسی نمی‌شود و لذا می‌توان از راههای دیگر مثل شبیه‌سازی این کار را انجام دادها این روش از آنجا که خلاف طبیعت است و مسلم است مفساسدی چون متزلزل شدن بنیان خانواده ایجاد چالش در نسبت‌های خانوادگی، آسیبهای روحی روانی فرد کلون شده از بین رفتن تنوع ژنتیکی، ایجاد بیماریهای جسمی و کوتاهی عمر جنین کلون شده و... است اسلام آن را مردود می‌داند.

در شبیه‌سازی به جهت درمان اگر اعضای معینی از بدن مانند قلب، کبد و... کلون شوند امری پسندیده است اما اگر جنین کلون شده را قطعه قطعه کنند تا از اعضای او برای پیوند به دیگران استفاده کنند این کار با کرامت انسان مخالف است زیرا در این صورت جنین انسان بعنوان ابزاری تلقی می‌شود و دیگر به منزله‌ی موجودات ارزشمند و صاحب کرامت نگاه نمی‌شود بلکه در واقع آنان، کالاهای نهایی این فرآیند تجاری محسوب می‌شود علاوه بر اینکه از بین بردن جنین هر چند در مراحل ابتدایی آن چون منشأ خلق آدمی است از دیدگاه گروه کثیری از فقهای شیعه حرام است.

بنابراین برای درمان بیماران می‌توان از روش‌های جایگزین چون استفاده از سلولهای بنیادین مغز استخوان و بند ناف که سرشار از سلول‌های بنیادین است استفاده نمود و در موارد استثنایی و بر اساس قاعدة الضرورات تبيح المحظورات می‌توان به قدر نیاز مباح دانست.

فهرست منابع و مآخذ:

* قرآن کریم

۱. ابن بابویه قمی، محمد بن علی (شیخ صدوق)، من لا یحضره الفقیه، بیروت، دار الاضواء، ۱۴۱۳
۲. اسلامی حسن، شبیه‌سازی انسانی از دیدگاه آئین کاتولیک و اسلام، قم، مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب، ۱۳۸۶
۳. براون، ت الف، مقدمه ای بر کلون سازی، ترجمه ی شیرین فرجادیان، شیراز، ۱۳۷۸
۴. جعفری، محمد تقی، طرح ژنوم انسانی، تهران، انتشارات یاران علوی، ۱۳۸۱
۵. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، بیروت، دار احیاء التراث العربی، چاپ دوم، بیتا
۶. رحیمی، حبیب الله، شبیه‌سازی درمانی، رویکردهای اخلاقی فقهی و حقوقی، کتاب اخلاق زیستی، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۳
۷. روسو، انزو، دیوید کوو، مهندسی ژنتیکی، ترجمه حمیده علمی غروی، محمد صبور بی‌جا، ۱۳۸۰
۸. ریویر، کلود، درآمدی بر انسان شناسی، ترجمه ناصر فکوهی، نشر نی، ۱۳۷۹
۹. زیدان، عبدالکریم، المفصل فی احکام المراه و البیت المسلم، بیروت، موسسه الرساله، ۱۴۱۵
۱۰. سالاری، حسن، شبیه‌سازی انسان، تهران، انتشارات حکیمان، ۱۳۸۱
۱۱. ساجد نیا، عبدالعزیز، نگاه اسلام پیرامون شبیه‌سازی، نشریه غرب در آینه فرهنگ، شماره ۱۳۸۰، ۲۶
۱۲. شفیعی، محمد، راز خوشبختی، انتشارات مشهور، ج دوم، ۱۳۸۰
۱۳. صادقی، محمود، همانندسازی انسان از نظر مراجع ادیان آسمانی و بررسی آن از نظر فقه اسلامی، اخلاق زیستی، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۳
۱۴. صارمی، ابوطالب، کلونینگ، تهران، جهان رایانه، ۱۳۸۲
۱۵. طوسی، محمد بن الحسن، استبصار، دارالکتاب اسلامی، ج سوم، ۱۳۹۰
۱۶. علیان نژادی، ابوالقاسم، دیدگاه فقهی آیت الله مکارم شیرازی در مسئله شبیه‌سازی، مجله پژوهش و حوزه، شماره ۶، سال دوم، ۱۳۸۰
۱۷. محمدی، علی، شبیه‌سازی انسان، تهران، انتشارات معارف، ۱۳۸۷
۱۸. مطهری، مرتضی، مقالات فلسفی، انتشارات حکمت، بی تا

۱۹. مکارم شیرازی، ناصر، بحوث فقهیه مهمه، قم، انتشارات امام علی (ع)، ۱۴۲۲
۲۰. مؤمن، محمد، شبیه‌سازی، ترجمه عباس جلالی، مجله کاوشی نو در فقه اسلامی، شماره ۴۶، ۱۳۸۵
۲۱. ناظمی، علی، شبیه‌سازی انسان، تهران، انتشارات آبیژ، ۱۳۸۵
۲۲. نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام، بیروت، دار احیاء التراث العربی، چ دوم، بی تا
۲۳. نشریه ایران، شبیه‌سازی از نگاه اخلاق و شرع در جدیدترین اظهار نظر مراجع، دی ماه ۱۳۸۱
۲۴. یوسفان، محمد جواد، شبیه‌سازی از دیدگاه اسلام، قم، انتشارات ارزشمند، ۱۳۸۶

۲۵. <http://mehr.tams.a.ir/code.asp>

۲۶. www.jazirehdanesh.com

۲۷. <http://www.makaremshirazi.org>

